

POLITICKO-SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ PODMÍNKY POLSKO-ČESKÝCH VZTAHŮ V DOBĚ OKOLO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Na polském území, začleněném do carského Ruska, převládala v důsledku silného antagonismu polsko-ruského počátkem 20. století nepřízeň a nechuť k projevům mezislovanské součinnosti, solidarity a vzájemnosti. Je pravda, že ani v této trudné době nebyly zcela přerušeny tradice pokrokového polského rusofilství, pevně zakotvené v polském politickém a kulturním životě již od dob Staszicových a Kołłątajových, a že i tehdy byli v Polsku lidé, kteří si jasně uvědomovali rozdíl mezi ujařmeným ruským lidem a carským samoděržavím; ti však byli v menšině.

Polsko-ruské napětí odrazilo se také na chladném, někdy až nepřátelském poměru k Čechům, kteří tu převážně platili za „panslavisty“. Mělo to své historické příčiny. Myšlenka slovanské vzájemnosti byla v Polsku již v 19. století na rozdíl od českých zemí přijímána většinou negativně; všeslovanství bylo chápáno jako panrusismus, jako příprava k nastolení ruské carské hegemonie nad celým slovanským světem. Zatímco Češi se nebáli splynutí s „ruským mořem“, naopak mnozí si to přímo dokonce vřele přáli (např. Jungmann, Marek, Hanka, Šír, Vetešník, nakonec i Palacký, Rieger, Havlíček aj.) a mnozí byli ochotni obětovat i český jazyk společnému všeslovanskému, tj. ruskému jazyku, Poláci, kteří na vlastní kůži poznali tvrdost carského samoděržaví, byli zejména po krvavém potlačení povstání v listopadě r. 1863 a po pozdějších represáliích ostře proti jakémukoli spojení s carským Ruskem a bojovali nekompromisně za plnou národní svébytnost a nezávislost. Podobná situace byla bez větších změn i v posledních letech před první světovou válkou. Různý poměr k Rusku byl hlavním důvodem, proč vzájemné vztahy Čechů a Poláků byly tehdy převahou málo přátelské.

Situace nebyla o mnoho lepší ani v té části Polska, která byla v záboru rakousko-uherském. Zde byly však ve hře i jiné momenty. Také zde působilo na Poláky nepříznivé rusofilství převážné většiny Čechů, vedle toho však řada českých úředníků v Haliči vystupovala jako loajální a servilní Rakušané, někdy přímo i v roli germanizátorů, k prostému polskému lidu se chovala povýšeně a s despektem a vyvolávala tím odpor a antipatii k Čechům vůbec.¹⁾ Z české strany bývala Polákům vytýkána zrada slovanské věci, zejména pro jejich postoj ve vídeňském parlamentě, ale přitom se zapomínalo, že tu významnou úlohu mělo i hledisko třídní, neboť na parlamentní půdě stáli proti české buržoazii haličtí feudálové.²⁾ Kromě toho se zpravidla nebralo v úvahu zvláštní postavení polského národa jako celku, ohrože-

1) Srov. *Polska Czechy*, Katowice-Wrocław 1947, 297.

2) Srov. Jan M á c h a l, *Slovanské literatury*, díl III., Praha 1929, 319–320.

ného jak carským despotismem, tak i pruskou rozpínavostí a germanizačním úsilím. Proto se Poláci snažili o dorozumění se státem, který jim poskytoval relativně největší politickou i kulturní svobodu a možnost národního rozvoje aspoň v rámci rakousko-uherské monarchie. Tato snaha nebyla správně chápána, byla z české strany posuzována přísně a příkře a byla jednou z hlavních příčin polsko-českého napětí, které se přeneslo i do doby po zániku rakousko-uherské monarchie. Zapomínalo se i na významné dobré služby, které Poláci v Rakousku Čechům prokázali, tak např. na dekret ministerského předsedy Kazimíra Badeniho, původem Poláka, který r. 1897 zavedl češtinu jako druhý úřední jazyk ve vnitřním úřadování v českých krajích a byl proto donucen k odstoupení.³⁾ Přestože Badeniho opatření bylo brzy opět na nátlak Němců změněno novým opatřením premiéra Gautsche a pak zcela anulováno, sám fakt vydání Badeniho dekretu je dokladem polského zájmu o české věci a snahy přispět spravedlivému českému boji za národní svébytnost a kulturní autonomii.

Ani na počátku 20. století, zejména v posledních letech před vypuknutím první světové války, nebyla politická situace pro vzájemné styky a vztahy polsko-české nijak příznivá. Bylo to období přechodného ochabnutí organizované pěstované tzv. slovanské ideje po rozpadu novoslovanství (posledními akcemi novoslavismu byl slovanský sjezd v Sofii r. 1910, žurnalistický sjezd v Bělehradě r. 1911, jistý vztah k novoslovanství měl i poslední předválečný všesokolský slet v Praze r. 1912), k němuž se ostatně Poláci chovali značně rezervovaně. Slovanského sjezdu v Praze r. 1908 se zúčastnili, jak prohlásil později jejich tehdejší reprezentant, pravicový politik Roman D m o w s k i, nikoli „pro nějakou chimérickou politiku slovanskou nebo pro Slovany“, nýbrž aby tam vyzískali něco pro sebe.⁴⁾ Na sjezd v Sofii přišli pak Poláci již jen jako hosté a pozorovatelé. V souvislosti s tím ochabují okolo roku 1910 znatelně také literární vztahy polsko-české, ještě v prvních letech dvacátého století poměrně živé a těsné.

Počátek první světové války přinesl další oslabení vzájemných literárních styků a spojů. Souvisí to jednak s přirozeným úpadkem kulturního života podle starého hesla „inter arma silent musae“ (zvláště polská oblast, která se ihned stala bojištěm, byla přímo postižena), jednak se zvýšeným tlakem proti všem projevům slovanské součinnosti a vzájemnosti ze strany německých a rakouských utlačovatelů a jejich přísluhovačů. Tak hned na počátku války byl zastaven znamenitý krakovský měsíčník *Świat Słowiański*, který po řadu let pod vynikající redakcí chechofila Felikse K o n e c z n é h o byl zaměřen především na vztahy česko-polské a polsko-české a byl orgánem polských slovanofilů, sdružených v prvních letech 20. století ve spolku „Klub Słowiański“, založeném r. 1905 a vedeném Marianem Zdziechowským.

Nová vlna prudce vzplanuvšího českého rusofilství při počáteční úspěšné ruské ofenzivě Brusilovově, kdy ruská vojska stanula u krakovských předměstí a blížila se k Slezsku a k Moravě, způsobila další ochlazení polsko-českého poměru. V našich zemích bylo rovněž dobře chápáno Pyrrhovo vítězství Hindenburgovo u Mazurských jezer, které si vyžádalo přesunu části útočící německé armády ze severní Francie na východní frontu a zabrzdilo tak německou ofenzívu na Paříž. Rusové byli u nás přes svou rozhodnou porážku s uznáním oceňováni jako zachránci Paříže a celé

³⁾ Srov. Henryk B a t o w s k i, *Współpraca słowiańska* (Zagadnienia polityczne, kulturalne i gospodarcze w przeszłości i teraźniejszości), Warszawa 1946, 58–59; *Polska Czechoy*, 269.

⁴⁾ Srov. Edvard B e n e š, *Úvahy o slovanství*, Praha 1947, 217.

Francie ve chvíli nejkritičtější. Češi od počátku viděli ve světové válce především také srážku Ruska s Německem a stáli zde přirozeně v duchu hluboce již vkořeněných rusofilských tradic cele na straně Ruska. Okolnost, že český národ jako celek žil kompaktně v područí jednoho státu, ovládaného převážně protislovansky orientovanými Němci a Maďary, měla rozhodující vliv na celkem jednoznačnou celonárodní orientaci; naprostá většina Čechů byla zaměřena protirakousky a přála si vítězství Ruska, od něhož očekávala obnovení státní samostatnosti.

U Poláků byla věc složitější již samou skutečností, že polský národ byl rozdělen do tří různých států, v nichž i postavení Poláků bylo značně rozdílné. Polský lid byl pochopitelně v drtivé většině zahrocen ostře protiněmecky. Část dokonce přímo sympatizovala s Rusy, vidouc v Německu zlo daleko větší než v carském samodržaví a doufajíc, že po vítězství Ruska by se Poláci aspoň sjednotili v jednom státě a pod jedinou vládou a s velkou pravděpodobností dosáhli též rozsáhlejší autonomie. Některé oficiální projevy polské solidarity s Ruskem, např. postoj polské strany národně demokratické v říšském sněmu a v říšské radě ruské dne 8. srpna 1914 nebo utvoření tzv. legie puławské,⁵⁾ nutno ovšem posuzovat velmi obezřetně. Bylo by třeba zjistit, nakolik zde působily skutečně spontánní sympatie, nakolik snaha projevit výrazným způsobem loajalitu a legitimitu s úmyslem mít z toho prospěch a nakolik snad i přímý nátlak ze strany carské vlády. Kromě toho je třeba mít na mysli, že také na druhé straně fronty v rakouské Haliči ustavil Naczelný Komitet Narodowy dobrovolnické vojsko, které pak jako polská legie bojovalo v rakousko-uherské armádě proti Rusku. První oddíl polských dobrovolnických sborů se zúčastnil postupu na Kielce již 6. srpna 1914. Část Poláků, zejména z Poznańska, bojovala dokonce v armádě říšskoněmecké.

Tyto složité poměry odrazily se později i v novém samostatném polském státě také na poměru k jiným slovanským národům a státům; byl to poměr vcelku chladný a rezervovaný, někdy přímo nepřátelský.

Polsko-české politické vztahy se hned v prvních poválečných letech 1919 a 1920 prudce zhoršily vlekým a často s velkou náruživostí vedeným sporem o Těšínsko. Část polského tisku, zejména regionální deníky ze Slezska a pravicově orientované bulvární listy z velkých polských měst, rozpoutala nenávistnou protičeskou kampaň, v níž se mluví o „bestialitě“ a „banditismu“ Čechů na Těšínsku.⁶⁾ V roce 1923 k tomu přistoupil ještě spor o tatranskou Javorinu. Neblahý stín těchto vášnivých sporů zatemnil na dlouhou řadu let vzájemný poměr polsko-český. Po celou meziválečnou dobu byl vážnou překážkou navázání upřímných a srdečných sousedských vztahů, jaké by se u dvou těsně spřízněných slovanských národů očekávaly, a měl rovněž nepříznivý vliv na vzájemné literární styky a vztahy obou národů, i když ne tak pronikavý, jak by se na první pohled zdálo. Literární styky pokračovaly dále, jak ostatně má práce sama svým materiálem dokáže, bez ohledu na oficiální chladný, někdy až vysloveně nepřátelský poměr vládnoucích politických kruhů. Literární vztahy prokázaly i zde – jako ve všech ostatních obdobích – značnou nezávislost na politických vztazích vládnoucích vrstev a režimů, ačkoli některá administrativní opatření vládních míst zejména ze strany polské měla přímo za účel omezit a ztížit vzájemné literární kontakty.

Osudnou roztržkou z doby těsně po skončení války bylo poznamenáno celé mezi-

⁵⁾ Srov. Jaroslav Bidlo, *Dějiny Slovanstva*, Praha 1928, 235.

⁶⁾ Srov. Grobelný-Kudělka-Sivek, *Bibliografie polských silasiak*, Opava 1952–1954, I., 67–78; II., 46–65; III., 52–86.

válečné dvacetiletí; zkalila nadlouho vzájemné vztahy obou národů. Nástup fašismu v Polsku ještě více ochladil oficiální česko-polský poměr a posílil vypjatý nacionalismus polské pravicové buržoazie.

Při posuzování kulturní situace v Polsku v období mezi dvěma světovými válkami je nutno mít na mysli, že rok 1918, rok obnovení polské samostatnosti, nemá v polském literárním životě zdaleka ten význam, jako má nepochybně v životě politickém, hospodářském a národním v nejširším slova smyslu. Naskytá se otázka, zda vůbec je možné považovat rok 1918 za rok přelomu v polské literatuře. Ignacy F i k⁷⁾ se domnívá, že je jím spíše rok 1905, rok první ruské revoluce, která v polské literatuře měla velmi silný ohlas, mnohem silnější ještě než v literatuře české, což je pochopitelné, neboť události v Rusku se Poláků dotýkaly mnohem bezprostředněji, když jejich hlavní město Varšava i největší část jejich bývalého státního území byly v záboru carského Ruska.

Okolnost, že téměř všichni významní polští spisovatelé tehdy ve svých dílech na události revolučního roku 1905 reagovali, svědčí o neobyčejné důležitosti těchto událostí pro polské politické a kulturní dění. Po roce 1905 dochází v polské literatuře k novému přeskupení sil. Pozitivismus se tehdy už přezívá, většina pozitivistů přechází po r. 1905 na pozice jasně reakční;⁸⁾ jejich stanovisko k první ruské revoluci je zásadně negativní. Rodí se však současně i problém nové kultury skutečně lidové a proletářské, která se má stát protiváhou upadající a rozkládající se literatury měšťanské na přelomu dvou století. Je to problém, vyvolaný politickým vystoupením sedláků a dělníků, když polský proletariát, představovaný především stranou Sociální demokracie království Polského a Litvy i částí Polské strany socialistické, bojoval důsledně po boku proletariátu ruského.⁹⁾ Současně se však tehdy formuje také velmi silná a bojovná skupina pravicově buržoazní, reprezentovaná jmény Piłsudski, Dmowski, Witos, Daszyński, která později se měla stát jmény vynikajících politických osobností v obnoveném samostatném buržoazním Polsku. S jejich érou je spojen také osudný zvrat doprava, vedoucí svými důsledky až k zářijové katastrofě r. 1939.

Zásadní rozpory mezi oběma nesmiřitelnými tábory, před válkou i za války tlumené společným úsilím o obnovení polské samostatnosti, propukly v plné míře teprve po roce 1918. Tehdy se vytváří situace ve své podstatě obdobná jako u nás v období mezi dvěma válkami. Na jedné straně oficiální literatura buržoazního státu, sloužící více či méně, vědomě či nevědomě vládnoucí klice Piłsudského a představovaná buržoazně nacionalistickým křídlem současné polské literatury, početně značně silnějším než u nás (Weysenhoff, Rodziewiczówna, Mniszchówna, Rostrowski, Nowaczyński, Sieroszewski, Kaden Bandrowski aj.), na druhé straně třídě uvědomělá literatura proletářská (Broniewski, Kruczkowski, Wasilewska aj.), bojující za Polsko lidové a demokratické, za vítězství nového společenského řádu.

Pro kulturní politiku české buržoazie i pro zaměření českých překladatelů z polštiny je příznačné, že v době meziválečné nevyšel ani jediný český překlad z Broniewského, Kruczkowského nebo Wasilewské, ačkoli všichni tři napsali tehdy už významná díla, která v samém Polsku přes oficiální vládní důsledně pravicový kurs vzbudila velkou pozornost. Zato velmi pilně se překládá reakční a umělecky bezcenná Mniszchówna (celkem 11 knih), kdysi pokrokový a revoluční Sieroszewski,

⁷⁾ Ignacy F i k, *Dwadzieścia lat literatury polskiej (1918–1938)*, Kraków 1949, 15–17.

⁸⁾ Srov. Karel K r e j č i, *Dějiny polské literatury*, Praha 1953, 411.

⁹⁾ K r e j č i, o. c., 410.

kteřý však ve své politické naivitě nerozeznal Piłsudského příklon k fašismu a sloužil mu s věrností hodnou lepší věci ve všech jeho politických zvratech (13 knih), sentimentální a konzervativní Różdziejczówna (6 knih) aj. Nutno však přiznat, že se překládají též díla některých autorů z řad pokrokové polské buržoazie, tak zejména některé práce Nałkowské a Dąbrowské. Jsou ovšem ve velké menšině.¹⁰⁾

Zvláštní skupinu v meziválečné polské literatuře představuje literatura zdánlivě apolitická, ochotně a obdivně přijímající z evropského Západu různé módní literární směry, především expresionismus, který do Polska přišel ze sousedního Německa a našel tu zvláště dobrou živnou půdu. Vyvolal dokonce vznik několika dosti významných básnických skupin (Zdrój, Skamander, Czartak).

Většina představitelů těchto módních tehdy směrů si ani nebyla vědoma, že svou poezií odvádí pozornost širokých čtenářských vrstev od vážných problémů politicko-sociálních do oblasti efemérních básnických hříček. Odchování falešnými teoriemi o tzv. „čisté poezii“, které v dvacátých letech našeho století opět přicházejí silně do módy jako nová, zmodernizovaná forma starého lartpourlartismu z 19. století, neuvědomují si tito zastánci tzv. „modernismu“ v meziválečné polské literatuře zpočátku vůbec, že jejich zdánlivě apolitická literatura je ve skutečnosti velmi politická a slouží buržoazii, která takovouto „čistou poezii“ upřímně vítá jako spolehlivého spojence v urputném třídním boji proti všem pokrokovým tendencím v literatuře. Avšak většina spisovatelů, kteří se v meziválečném Polsku přikláněli k různým tzv. „moderním“ směrům a hlásali poezii „čistou“, nedotčenou nechtuostmi politických bojů a tvrdým realismem sociální skutečnosti, nakonec prohlédla a stanula buď v řadách relativně pokrokové levicové buržoazie, nebo se přímo přiklonila k marxisticky orientované poezii proletářské.

Tento složitý, mnohotvarý, bohatý a v mnohém protikladný vývoj literatury meziválečného Polska nachází u nás celkem jen slabý ohlas. Některé z nových básnických skupin, tak zvláště *Czartak*, vzbudily sice značnou pozornost a zájem v našich literárních kruzích, ale přímý vliv jejich na vlastní českou literární produkci byl nepatrný a nevýznamný.

Čeští spisovatelé, u nichž se v meziválečném období najdou stopy evidentních polských vlivů, jsou vesměs ze starší, předválečné generace (Karas, Kvapil, Karník, Karásek, Černý, Lešehrad, Skarlandt). Jsou to s výjimkou Františka Kvapila, který je z nich nejstarší a vlastně ještě příslušník generace lumírovců (byl jen o dvě léta mladší než Vrchlický), rodáci z let šedesátých a sedmdesátých, kteří dospívali v ovzduší silných polských vlivů na část české literatury v letech devadesátých a na počátku nového století, v literární atmosféře, poznamenané nejen démonickým zjevem šarlatánského satanisty Przybyszewského, ale i velikými postavami polského pozitivismu (Prus, Sienkiewicz, Orzeszkowa), jejichž nejlepší díla k nám pronikají v četných překladech a stávají se u nás téměř stejně populární jako v samém Polsku. Celá ta spisovatelská generace vyrůstala v období velmi intenzivních vzájemných literárních styků a vztahů česko-polských, podporovaných i okolností, že část polského území, a to kulturně nikoli nevýznamná (Krakovsko, Lvovsko), byla tehdy společně s Čechami, Slezskem a Moravou v jednom státě.

Příslušníci této spisovatelské generace zůstávají i po válce téměř veskrze věrní svým předválečným polským vzorům a obracejí se někdy až k polskému romantismu nebo dokonce humanismu, ale také k pozitivismu a k polské dekadenci z konce století. U těchto spisovatelů jde zpravidla o jasné pokračování v tom, co tu bylo už před válkou (např. Karas), někdy již jen o zřejmé dožívání toho (např. Kvapil, Karásek).

Toto navazování na předválečnou literární situaci, spojené s dožíváním některých už anachronistických tendencí a idejí a se zaměřením převážně na polskou literaturu starší, charakterizuje polsko-české literární vztahy zejména v prvním desetiletí po první světové válce. Teprve léta třicátá se vyznačují zvýšením zájmu o soudobou polskou literaturu a jejím silnějším působením na českou literaturu.

¹⁰⁾ Srov. o tom zevrubněji dále v kapitole České překlady z polské literatury v letech 1914–1930.